

Isidro Ballester Tormo i la creació del Servei d'Investigació Prehistòrica

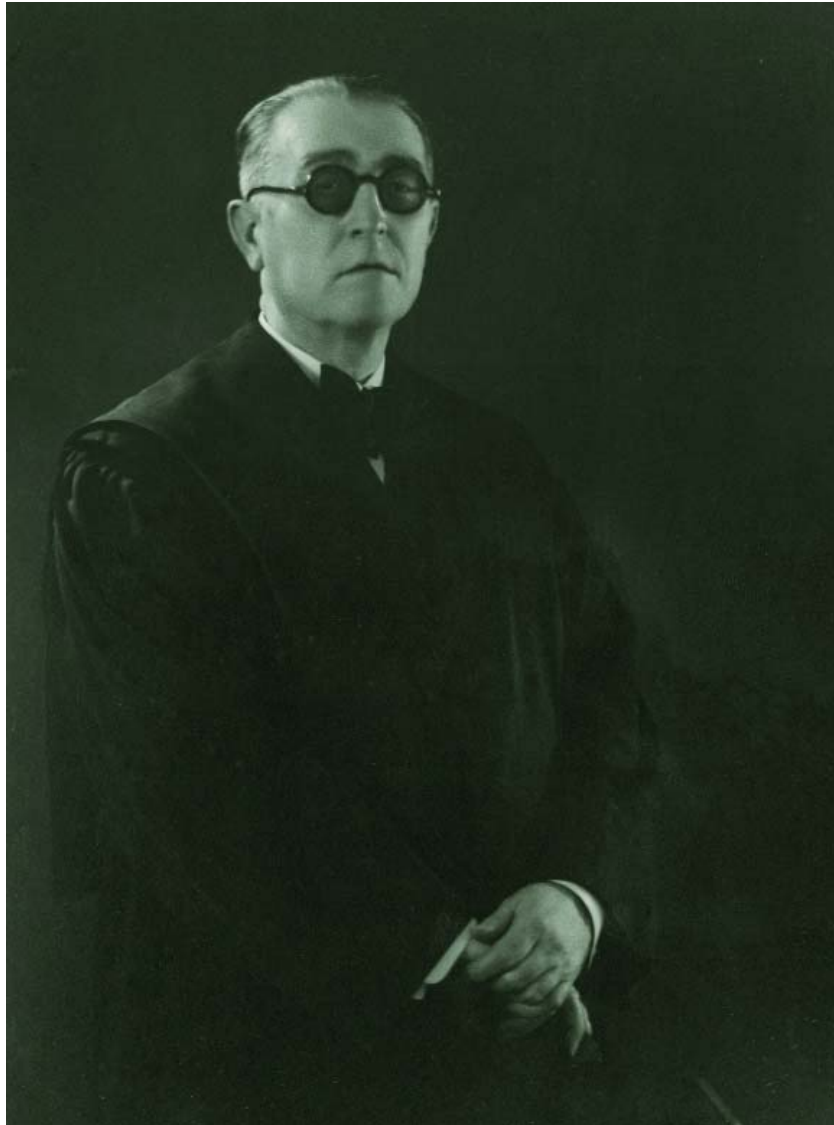
María Jesús de Pedro Michó
Servei d'Investigació Prehistòrica

En l'època en què jo encara era una estudiant de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de València vaig començar a freqüentar la Biblioteca del Servei d'Investigació Prehistòrica, en aquell moment ubicada en el Palau de la Batlia. Recorde aquell espai replet de llibreries, estants i lleixes plenes de llibres, sobri i no massa lluminós però càlid i confortable, amb una gran taula en la qual compartien lectures des del propi director Domingo Fletcher Valls fins als més joves estudiants i investigadors, passant per Enric Pla Ballester, subdirector del Museu, o Enric Llobregat Conesa, director del Museu Arqueològic d'Alacant, i pels professors i catedràtics de la nostra Universitat. En la part que donava a la plaça de Manises estaven les taules de D. Fletcher i E. Pla, i allí, darrere de la taula de don Domingo, la fotografia d'un senyor amb ulleres fosques, ja major i amb el cutis molt blanc, quasi albi. Era Isidro Ballester Tormo, fundador de la institució, encara que llavors jo no sabia res d'ell i estava lluny d'imaginar que algun dia escriuria estes línies que pretenen commemorar huitanta anys d'activitat d'una institució emblemàtica, pionera i modèlica del que ha sigut la investigació arqueològica valenciana i peninsular de les últimes dècades, el Servei d'Investigació Prehistòrica i el seu Museu de Prehistòria. Servisquen estes línies d'homenatge a tots aquells que van participar en la realització del projecte.

Una aproximació biogràfica a la persona de don Isidro Ballester Tormo

Abans de referir-nos a la història de la institució, el Servei d'Investigació Prehistòrica, anem a centrar-nos en la persona que va ser l'ànima i peça clau del seu èxit. Així, ens preguntem què és el que sabem d'I. Ballester abans de la creació del SIP. Ens acostem al coneixement del personatge des de les ressenyes biogràfiques publicades per Bernat Martí Oliver (2006) i per mitjà dels comentaris d'aquells que el

Retrat d'Isidro
Ballester. Cap a 1925.
[[José Grollo. Paper.
SIP D/5.727]

van tractar en vida. Comptem també amb una gran quantitat de notes del propi Ballester, escrites de pròpia mà —impressions i descripcions dels jaciments que visita, croquis, dibuixos, etc.— entre els anys 1915 i 1929, disperses en diferents llibretes i fulls solts que es conserven en la Biblioteca del SIP, i amb la documentació oficial generada durant els primers anys d'existència de la institució a la qual va representar durant més de 20 anys. Al marge dels fets coneguts oficialment i publicats en diversos treballs, pretenem conèixer de manera més pròxim a la persona, les seues qualitats com a investigador, la seua habilitat política i la seua mà esquerra per a tractar temes delicats que diàriament

se li plantejaven des de les instàncies polítiques, tenint en compte que abordem un període que s'inicia durant la dictadura de Primo de Rivera, passa per la tornada al règim parlamentari en 1930 i la formació d'un govern republicà, travessa una guerra civil i continua posteriorment amb un govern dictatorial en els durs anys de la postguerra espanyola. Les referències biogràfiques ens donen a conèixer el seu naixement a Nerpio (Albacete) el 12 d'agost de 1876. Encara que originària de la Vall d'Albaida, la família d'I. Ballester es trobava en aquella localitat degut a la professió de notari de son pare. Als pocs anys es va traslladar a la Pobla del Duc, va cursar el primer any de batxillerat a Xàtiva i els restants en els Pares Escolapis de Gandia, on va entrar en contacte amb el pare Leandro Calvo, qui li va inculcar l'afició per l'arqueologia. Va estudiar Dret a la Universitat de València, llicenciant-se en 1901 i passant a exercir com advocat. No obstant això, al marge de la seua activitat professional, desplegada a Albaida i a València, va iniciar de forma primerenca els estudis arqueològics, prospectant un gran nombre de jaciments.

En la seua necrològica, publicada en el volum III de l'*Archivo de Prehistoria Levantina*, de 1952, el llavors President de la Diputació de València, Francisco Cerdá Reig, parla de quan el va conèixer; de la seua fama de jove i hàbil polític per a destacar dins del partit Conservador, des d'on va aconseguir la vice-presidència de la corporació després d'haver pertangut a ella ininterrompudament des de 1915; i de com «en aras a su gran vocación científica, sacrificó su carrera y su bufete, sus aspiraciones políticas, su patrimonio económico y hasta la comodidad de su propia vida familiar». Però els aspectes més entranyables vénen expressats de la mà de Lluís Pericot García, col·laborador d'I. Ballester fins a la mort d'este, després de 23 anys de convivència: «Cuando don Isidro Ballester estaba en la plenitud de sus fuerzas y de su entusiasmo creador y yo era uno de los catedráticos más jóvenes y lleno de ilusiones, la Providencia me llevó a la Universidad de Valencia y me puso en su camino». L. Pericot (1952) ens descobreix l'afició de Ballester per la caça, el seu amor al camp i a la muntanya, la seua habilitat per a la recerca i l'observació de lleugeres empremtes, que el van convertir en un magnífic prospector de jaciments arqueològics. I ens parla de les seues desgràcies familiars: «enviudó muy pronto de su primer matrimonio y su hijo murió también a tempranísima edad. En segundas nupcias, su esposa le prodigaba buenos cuidados hasta que quedó ciega justo en el momento en que él perdía también la vista, lo que aceleró su muerte que se produjo el 13 de agosto de 1950». I de les influències que van marcar la seua activitat científica, L. Calvo primer i, més tard, Francisco Almarche Vázquez, José Sanchis Sivera, Elías Tormo Monzó i reputats arqueòlegs de Madrid i Barcelona com Manuel Gómez Moreno i Pere Bosch Gimpera.

Treballs d'excavació als
voltants de Covalta
(Albaida). 1906 - 1919.
[Placa de vidre. SIP 2.260]

En paraules de L. Pericot, la sort el va acompanyar en els seus primers treballs de camp. Cap a 1906 va començar l'exploració del poblat ibèric de Covalta, a Albaida, que va excavar entre 1917 i 1919. Va realitzar excavacions en la necròpolis ibèrica de Casa del Monte, a Valdeganga (Albacete) entre 1918 i 1920; i en els poblats de l'Edat del Bronze del Tossal Redó i Tossal del Caldero, a Bellús, entre 1924 i 1925. Entre altres jaciments, en 1909 visita el Castellet del Porquet de l'Olleria (Ballester, 1937), interessat a comprovar les interpretacions fetes per Juan Vilanova i Piera en 1872, per Enrique i Luís Siret, i per Hugo Obermaier; en descriu el pou i en dibuixa un croquis, que rectifica en 1926, i comenta com «se hizo de él un tipo arqueológico», fent referència als dòlmens i túmuls de les terres valencianes, com el del Molló de les Mentires d'Aielo de Malferit.

De la seua fecunda activitat durant eixos anys donen compte una sèrie d'anotacions disperses en diferents quaderns i llibretes. Entre els nombrosos jaciments que va descobrir, cal centrar-se ara en els poblats de Bellús, que visita al setembre de 1922 i excava en 1924, quan decidix explorar la torre o túmul del Tossal Redó per tractar-se d'una construcció semblant a la del «Sercat» de Gaianes, en la qual també s'havien trobat restes humanes i d'on provenien ceràmiques i una destral que formaven part de la seua col·lecció. Continua l'exploració del Tossal Redó en 1925, però en 1926, segons les seues pròpies notes, no li és possible d'excavar per excés de treball. Quant al Tossal del Caldero, hi comença l'exploració perquè creu que l'experiència que li proporcione facilitarà l'excavació del Tossal Redó; hi busca la muralla i només troba una

terrasa artificial, i al final del diari explica: «El escaso fondo del poblado (mejor diríamos el ningún fondo, porque es casi todo roca) nos hace suspender la exploración dedicando los restantes días disponibles a explorar el Tossal Redó, estación que manifiesta un profundo estrato, seguramente más fecundo y de enseñanzas más eficaces».

La influència de L. Calvo en la seua formació com a arqueòleg es deixa vore a l'inventariar un bon nombre d'estacions de la comarca de la Safor, algunes de les quals visita, comentant cada un dels aspectes destacats per aquell, dibuixant-ne els materials o les restes d'estructures. Les seues visites o exploracions el porten igualment a Villena i a Yecla, a Catadau, Llombai, Montserrat, Godelleta i Torís, a Requena, Utiel, Sinarcas i Minglanilla, i als jaciments del Sercat de Gaianes, solana del Benicadell, Altet de Fontanars a Xàtiva i a l'estació iberoromana del Camí de Xàtiva a Guadassèquies. Entre les seues notes comenta també les diferents visites realitzades a Bèlgida per conèixer la col·lecció de Mariano Jornet Perales, a qui li unix una bona amistat, i considera interessants els fons de ceràmica «caliciforme» i «cardial», únics en les terres valencianes. Visita l'Atarcó en 1924, descrivint el jaciment i les sitges, i la ceràmica neolítica; dibuixa les ceràmiques campaniformes que ell anomena «caliciformes», i les fosses que es repetixen en Caseta del General, Mandola, Camí de l'Alfogàs i Pedrera, sense restes humanes; fa referència a la troballa de M. Jornet d'un crani en una fossa, en una sepultura saquejada, i a altres troballes entre 1915 i 1921, dibuixant els materials campaniformes de Beniprí. En ocasions es referix a assumptes del seu treball d'advocat: plets, embargaments, testaments, al costat d'algun apunt d'arqueologia, un gràfic sobre pesos i mesures, o el dibuix de l'església de Sant Domingo de l'Olleria amb la descripció dels quadres de l'altar. I en diferents quaderns apareixen reflectides les visites als jaciments de la Vall d'Albaida amb els seus croquis, el dibuix d'alguns materials o les referències bibliogràfiques que li pareixen més adequades.

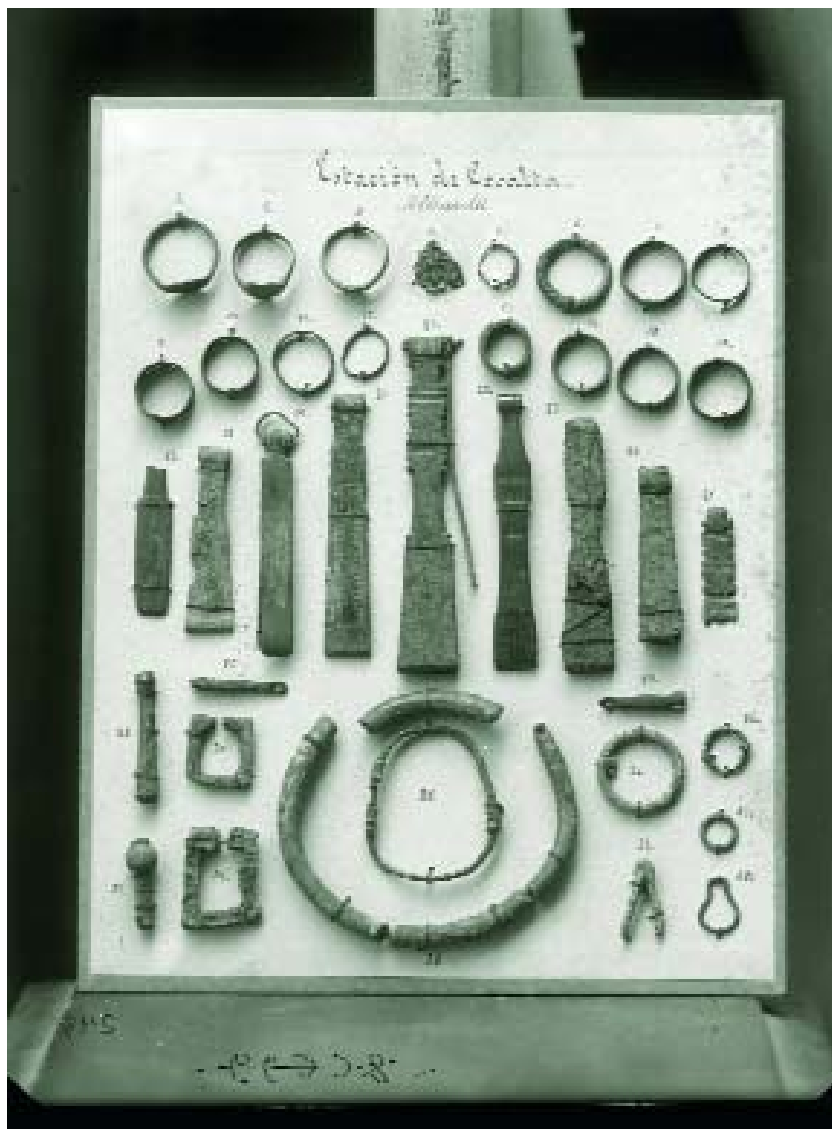
Coneixem el prestigi d'I. Ballester, anterior a la creació del SIP, concedit per les seues primerenques excavacions, tal com mostra la dedicatòria que li fa F. Almarche en la seua obra *La antigua civilización ibérica en el Reino de Valencia* (1918): «A D. Isidro Ballester Tormo. Diputado Provincial por Albaida. Peritísimo en el estudio de la cultura ibérica valenciana», llibre en què es mencionen els treballs d'este en Covalta, els materials que ha adquirit de Gaianes (Coveta de l'Or), «algunos en perfecto estado de conservación, que avaloran su ya numerosa colección». I el descobriment d'unes coves en el «Cerro del Porticholet», entre Xàtiva i Benigànim, en 1909. També E. Tormo, en la seua *Guía Levante* (1923), es referix a alguns dels jaciments explorats per Ballester, com la «Cueva Alta, en el monte de la Umbría», si bé no cita ni la seua excavació ni la seua col·lecció. D'altra banda, des de la

creació del Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València en 1920-21, Ballester freqüentava les seues reunions setmanals, punt de trobada d'un ampli grup d'estudiosos (Martí i Villaverde, 1997).

De l'activitat política sabem que va estar afiliat al partit Conservador des de la seua joventut; va ser diputat provincial pel districte de Xàtiva-Albaida des de 1915 fins a la dissolució de les diputacions per part del directori militar en 1924. Elegit en 1915, la seua renovació es va produir en 1919 com a conservador-datista; va ser de nou elegit en les eleccions parcials de 1920 i renovat en 1921, l'any de l'assassinat d'Eduardo Dato, i també en 1923, amb un breu mandat en esta ocasió per l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera. Amb la tornada al règim parlamentari, al febrer de 1930, I. Ballester va ser novament diputat, sent elegit vice-president de la Diputació de València fins a la proclamació de la República a l'abril de 1931, quan es produïx la dimissió de la Corporació i la creació de la Junta Provincial, el 15 d'abril de 1931. De la seua labor com a diputat només hi ha una menció a un discurs seu, referent a la gota freda ocorreguda a la tardor de 1923 i la dificultat de pagaments a què s'enfronten els pobles de la comarca (Frasquet, 1995: 309). Però, «sus amplios conocimientos sobre la Prehistoria valenciana, su relación con las instituciones culturales y su directa experiencia como diputado le llevaron a proponer la creación de un Servicio de Investigación Prehistórica por parte de la Diputación de Valencia, en 1927, del que fue nombrado director. Desde entonces su actividad quedó vinculada a la de esta institución, promoviendo la realización de numerosas campañas de excavación y la creación del Museo de Prehistoria de Valencia» (Martí, 1992).

La creació del Servei d'Investigació Prehistòrica. De 1927 a 1931

En paraules de L. Pericot, els contactes d'I. Ballester amb institucions a Madrid i Barcelona van fer germinar en la seua ment una idea ambiciosa, la d'establir a València un centre dedicat a la investigació prehistòrica. Idea que junt a l'oferiment de Fernando Ponsell Cortés en el mes de febrer de 1927 per a cedir a la Diputació de València, a canvi d'una indemnització, la col·lecció de materials que havia anat reunint en les seues excavacions («La Diputación me abonará 1.025 pesetas, importe del alquiler del local... y un sueldo de 3.000 pesetas anuales, por excavar y reconstruir todos los objetos y mandarlos a la Diputación en condiciones...; con la obligación de excavar en los pueblos de la provincia de Alicante que se crea conveniente») i la «voluntad de la corporación por asumir su condición de cabeza de una región que había dado a la Prehistoria notables manifestaciones artísticas», estan en l'origen de la creació del Servei d'Investigació Prehistòrica. Així, en la sessió del cinc de maig, la Comissió Provincial Permanent sol·licitava d'I. Ballester,

Plafó amb materials de Covalta (Albaida). 1906 - 1919. [Casa Grollo. Placa de vidre. SIP 293]

tenint en compte la seua «especial cultura y reconocida competencia en estudios prehistóricos», un informe sobre la conveniència d'aquella adquisició, «cuyos objetos pudieran ser principio de un museo cuya creación tiene en estudio esta Corporación».

L'escrit d'I. Ballester valorava molt positivament els fons de la col·lecció arqueològica de F. Ponsell, procedents del poblat ibèric del Xarpolar de Margarida i del poblat de l'Edat del Bronze del Mas de Menente a Alcoi: «Los fondos son de verdadero interés para el estudio de la prehistoria y protohistoria general española y muy especialmente

de la levantina»; considerava que la seua adquisició evitava la dispersió de les troballes i fixava un preu de mil cinc-cents pessetes per a la compra; recomanava la «adquisición completa de la colección», però sense acceptar les condicions de F. Ponsell: «Ha de bastar una cantidad mucho menor, suficiente para los trabajos de excavación y reconstrucción e indemnización al Director de ellos. Los propósitos abrigados por esa corporación, sobre fundación de un Museo Arqueológico, inducen a un necesario servicio de excavaciones montado por la misma, obligada consecuencia de aquel. El Museo de Prehistoria o el Arqueológico con sección de aquella, tienen un carácter fundamentalmente dinámico..., porque debiendo ser las series que los compongan elementos para el estudio de remotas civilizaciones casi desconocidas, necesariamente han de vivir tales museos en constante renovación de documentos arqueológicos y en perenne movimiento de contraste las ideas que aquellos sugieran por sí o las que directamente proporcionen las excavaciones... Si la Excma. Diputación Provincial se decide, pues, por la creación de un museo Arqueológico, seguramente que lo hará como parte de un «Servicio de Investigaciones Arqueológicas» que necesariamente, por la fuerza de las

Portada del lligall que
reunix els documents
relacionats amb la compra
de la col·lecció de Fernando
Ponsell i la creació del
Museu de Prehistòria.
[Arxiu de la Diputació de
València. ADPV]

cosas, habrá de comprender, aunque sea modestamente, tres secciones: excavaciones, museo y publicaciones. La Diputación, puesta en la alternativa de escoger entre subvencionar excavaciones y efectuarlas de su cuenta bajo su inspección, se incline por lo último como ensayo de futuras decisiones, imponiéndose tan pequeño sacrificio económico, que no merece el mencionarse. La indemnización de 1.025 pesetas, es preferible se denomine precio de adquisición, aumentándolo a 1.500 pesetas».

Ballester apostava per la creació d'un Museu Arqueològic com a part d'un Servei d'Investigacions Arqueològiques que hauria de comprendre tres seccions: excavacions, museu i publicacions; i invitava la Diputació a efectuar les seues pròpies excavacions considerant que este era el millor mitjà per a acréixer les col·leccions. Al mateix temps, conscient de les limitacions pressupostàries inicials, es decantava per la conveniència de dedicar-se a la investigació prehistòrica, ja que «para lo “arqueológico”, tan amplio, precisaría, si las cosas se hacían sólo medianamente, muchísimos miles de duros».

El vint d'octubre de 1927 es va aprovar la creació del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València, sent nomenat I. Ballester el seu Tècnic principal. En l'acord de la Comissió es decidix adquirir la col·lecció Ponsell i continuar les seues excavacions amb una consignació anual de 750 pessetes; dirigir-se al Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València «para que formule un plan metódico general de investigación prehistórica en nuestra región y, si Ponsell acepta, su colección sea el primer paso en el orden de los sucesivos estudios prehistóricos, acordándose también la instalación provisional de la colección de dicho señor y el estudio de la creación de un verdadero Museo Prehistórico. A propuesta del señor diputado ponente de Enseñanza y Bellas Artes, se acuerda nombrar a D. Isidro Ballester Tormo Director Técnico del Museo Prehistórico que esta Corporación se propone crear, teniendo en cuenta al hacer este nombramiento, la gran cultura del Sr. Ballester, especialmente en materias prehistóricas y el interés y el acierto con que, desde el primer momento, ha prestado a esta Corporación su ilustrado consejo».

El 28 d'octubre, acceptades les condicions per F. Ponsell, s'adquirix la col·lecció, i l'1 de novembre I. Ballester accepta i agräix el nomenament i sol·licita que la seua designació siga interina a fi d'atendre a necessitats inajornables, i efectuar-ne després el nomenament definitiu. El 17 de novembre la Comissió li demana «avance de la cifra que en concepto suyo deba consignarse en el Presupuesto de 1928 para instalación de la colección Ponsell y trabajos de excavación que puedan realizarse». I. Ballester proposa la xifra de 12.000 pessetes, quantitat que considera necessària com a pressupost inicial per a instal·lar el museu, augmentar els fons amb excavacions i adquisicions, el muntatge de nous fons, o la creació del taller de reconstrucció; planteja la necessitat d'acordar les normes que han de reglamentar el Servei i demana establir contactes amb *Lo Rat Penat*, amb el Centre de Cultura Valenciana, amb el Laboratori d'Arqueologia, i també amb entitats de les províncies germanes com la Societat Castellonenca de Cultura. El 25 d'abril es dirigix als dits centres i en especial al Laboratori d'Arqueologia, al·ludint «al importante trabajo de recogida de datos y clasificación de estaciones de

Levante realizado por dicho Laboratorio y la labor de formación del mapa prehistórico encargado a Pericot». En breu rebrà l'incondicional suport d'estes institucions.

L'ambiciós projecte va començar a prendre forma en els primers mesos de 1928, i ja el 26 d'abril comunica a la Corporació que la Col·lecció Ponsell ha sigut «provisionalmente instalada en los entresuelos llamados del Torreón del Palacio de la Generalidad». Fa constar l'eficaç col·laboració de L. Pericot i de M. Jornet («culto teniente coronel del Ejercito y entusiasta investigador arqueológico»); sol·licita que s'establisquen unes normes per a la reglamentació del Servei i que continuen les excavacions de Mas de Menente. Sol·licita personal de Vies i Obres per a l'alçament de plànols o croquis de les excavacions; poder disposar amb la rapidesa necessària de mitjans amb què atendre a viatges, exploracions, material d'excavació, fotografia, etc.; poder publicar la labor realitzada pel Servei d'Investigació Prehistòrica; formar una xicoteta biblioteca especialitzada... «Para llevar a efecto las excavaciones y exploraciones que son principal motivo de la creación de este Servicio, interesa acogerse a la ley de 7 de julio de 1911 y al Reglamento de 1 de marzo de 1912, y solicitar al estado las autorizaciones».

I. Ballester va decidir centrar-se en la realització d'excavacions, i en el seu estudi i publicació, com únic camí d'assentar la institució. Al juny de 1928 comunica a la Comissió Permanent el pla d'excavacions, i sol·licita les autoritzacions per a Cova Negra de Xàtiva, Cova del Parpalló i Coves del Llop, a Gandia; Altet de Fontanars de Xàtiva i la Bastida de les Alcusses de Moixent. Els treballs d'exploració són encomanats a L. Pericot, Gonzalo Viñes Masip i F. Ponsell, a més de M. Jornet i el propi I. Ballester. I ja a l'octubre, finalitzats els treballs, es fa més urgent resoldre el problema de locals i la falta de personal. Per a la reconstrucció de materials de Bastida fa vindre a F. Ponsell des d'Alcoi, el qual ha descobert un interessant enterrament en la Cova de la Sarsa i ha sol·licitat en el seu nom la concessió d'excavacions, encara que I. Ballester demana que la Comissió es dirigisca a la Junta Superior fent constar la cessió de drets a la Diputació i abonant les despeses a F. Ponsell. Comença la preparació de l'Anuari del Servei, l'*Archivo de Prehistoria Levantina*, el primer volum del qual vorà la llum en 1929.

Molt prompte es planteja la conveniència d'adquirir materials quan no hi ha possibilitat d'aconseguir-los si no és per compra. Al gener de 1929 s'oferixen al Servei els materials de la col·lecció de Federico de Motos, farmacèutic de Vélez Blanco (Almeria), compost per objectes de les primeres Edats del Metall, de gran importància per

al museu, segons el seu escrit, «por tratarse de una cultura prehistórica madre de la nuestra», per un preu de 1.500 pessetes. I també altres lots d'objectes que formen part de la col·lecció de Manuel Cazorro Ruiz, de Girona, si bé apareixen citats com un oferiment de Josep Colominas, de Barcelona. La seua descripció és la que seguix: un lot del paleolític europeu per 250 pessetes, un cartó amb 17 llances i puntes de fletxa del bronze per 300 pessetes, dos cartons amb 26 destrals del bronze per 800 pessetes, material d'un sepulcre de Burgos per 500 pessetes. I un importantíssim lot d'Empúries, d'objectes grecs, hel·lenístics i romans, tot per 2.500 pessetes, «debiendo llevarse la adquisición con gran secreto y rapidez si se quiere evitar que la junta del Museo de Barcelona se nos anticipe o nos dificulte aquella». Ambdues adquisicions es faran efectives al gener de 1930.

Cartell del Laboratori i Museu de Prehistòria.

A finals d'abril de 1929 se sol·licita la incorporació de Salvador Espí Martí per a atendre les necessitats del Laboratori i Museu i es proposa el nomenament de L. Pericot com a subdirector del Museu i el de M. Jornet, G. Viñes i F. Ponsell com a col·laboradors. Emilio Gandia Ortega, natural de Xàtiva, Conservador del Museu de la Ciutadella de Barcelona i excavador d'Empúries, és nomenat Conservador Honorari del Museu de València. En paraules de L. Pericot, esta és l'època més brillant de la vida d'I. Ballester.

Les excavacions iniciades són un èxit i el Servei és felicitat per diferents organismes d'acord amb les activitats realitzades: s'adherix al centenari de l'Institut d'Arqueologia de Berlín, sent representat en els actes

celebrats «por el sabio profesor de la Universidad de Barcelona D. Pedro Bosch Gimpera»; participa, amb una comunicació de L. Pericot, en el XII Congrés de l'Associació Espanyola per al progrés de les Ciències i, en la sessió presidida pel professor Mendes Correa de Lisboa, se succeïxen les alabances al Servei per part dels Congressistes, en nom dels quals van parlar Francesc Carreras Candi, P. Bosch Gimpera i el president de la sessió; participa igualment en el IV Congrés Internacional de Prehistòria celebrat a Barcelona a la tardor de 1929 i es reben les felicitacions d'H. Obermaier, Correa de Serpa Pinto i el president del Congrés, José Ramon Mélida; concorre així mateix a l'Exposició Internacional en la dita ciutat amb la presentació del plom trobat en la Bastida dels Alcusses i altres materials de les excavacions de la Cova del Parpalló i de Cova Negra. En 1930 el SIP s'inscriu de nou en el V Congrés Internacional d'Arqueologia, a celebrar-se a l'Alger.

La seua activitat és reconeguda per la Direcció General de Belles Arts, rebent la felicitació del seu director M. Gómez Moreno en una visita realitzada a València, en el temps que E. Tormo és Ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts. El Ponent d'Instrucció Pública aprofita l'ocasió per a sol·licitar ajuda de l'Estat, en el sentit de disposar d'exemplars duplicats obtinguts en les excavacions de l'Alcúdia d'Elx que pogueren formar part de les col·leccions del Museu de Prehistòria de València. I també per a sol·licitar al Ministeri d'Instrucció Pública que se servisca fomentar la Biblioteca del SIP amb les obres que publiquen els seus diferents centres sobre la dita matèria, entre altres la sèrie de Memòries i Butlletins de la Reial Acadèmia de la Història, les Memòries de la Junta Superior d'Excavacions i Antiguitats, i les Memòries de la Comissió d'Investigacions Paleontològiques i Prehistòriques.

El prestigi de la institució va en augment i les peticions formulades per I. Ballester són ateses per la Diputació: es manté la continuïtat quant a les excavacions i la política d'adquisició de col·leccions (en 1930 es fa efectiva també la compra de material arqueològic procedent de les excavacions d'Eivissa a la viuda d'Arturo Pérez Cabrero); i aconseguix el pagament d'indemnitzacions a L. Pericot i a F. Ponsell pels servicis prestats: «La importancia creciente que fue tomando la labor del Servicio, ha ido imponiendo a las personas que ayudan a llevarla, una asiduidad cada vez mayor y un esfuerzo más constante, que requiere tanto tiempo y sacrificio que ya no puede quedar sin compensación adecuada. Claro que de ello queda excluido el que suscribe, porque su intervención es meramente temporal por el tiempo preciso para el total establecimiento del Servicio, y lo que interesa es dejarlo organizado definitivamente». Resulta sorprenent que I. Ballester intentara mantenir la seua labor personal d'investigació al·ludint a la provisionalitat del seu càrrec de direcció: «Continuando

nuestra antigua labor personal de investigación en el Valle de Albaida y comarcas colindantes, hemos de solicitar nos conceda la Junta Superior la R. O. para explorar ciertos yacimientos. Nuestra labor personal y la realizada como Director del Servicio, hemos conseguido separarla; cosa fácil porque absorbido nuestro tiempo sobrante por el Servicio, poco hemos podido hacer por nuestra cuenta; pero de todos modos hemos encargado la labor de la Diputación a los colaboradores reservándonos solo la Dirección. Y sigue: Creemos justificado, porque nuestra intervención al frente del Servicio no ha de ser permanente, ni será la continuidad del esfuerzo de la diputación, ni precisa a la labor de la misma las aludidas estaciones prehistóricas, habiendo tanto campo donde desarrollar estas actividades, el que solicitemos para nosotros las concesiones de referencia. De otro modo se nos imposibilitará de continuar nuestra personal labor en sitio de relativa comodidad para nosotros. De todos modos solicitamos de la Comisión su parecer sobre este punto». L'escrit porta data de 21 de desembre de 1929 i, en efecte, I. Ballester efectuarà excavacions per compte propi en la Cova del Camí Reial d'Alacant, d'Albaida, i en la Cova del Barranc del Castellet, de Carrícola, i no farà efectiva la donació de la seua col·lecció fins anys després.

Al març de 1930, la Comissió Provincial Permanent acorda: «Modificar el régimen económico actual del Servicio de Investigación Prehistórica de esta Corporación, que está a cargo del Sr. Director Técnico Don isidro Ballester Tormo, y que desde hoy quedará encomendado al Subdirector del citado Servicio Don Luis Pericot García, y que las peticiones de fondos libradas a dicho señor Pericot, como las cuentas de justificación formuladas por el mismo, serán autorizadas con el visto bueno del Sr. Director Técnico». El fet que es delegue en L. Pericot la gestió econòmica ha de posar-se en relació amb l'elecció d'I. Ballester com a diputat i el seu càrrec de vice-president de la Corporació, sent-ne President Pedro J. Serrano.

Els anys de la República i la Guerra Civil. De 1931 a 1939

L'adveniment de la República suposa una limitació a l'autonomia de què gaudia I. Ballester per a dirigir el Servei i quant a la presa de decisions. Així ho expressa en un informe de 28 de maig de 1931 en què, entre altres temes, sol·licita permís per a excavar, ja que s'han produït canvis en la Diputació i no sap si poden decidir pel seu compte. Eixe mateix any L. Pericot es trasllada a França, Anglaterra i Itàlia, amb una pensió de 4 mesos, per a estudiar Paleolític superior en relació amb la importància de les troballes de la Cova del Parpalló, i li comenta a I. Ballester la conveniència de no donar forma definitiva al treball que està preparant sobre esta cova, a publicar en el volum II de

l'Archivo de Prehistoria Levantina, fins que no concloga la seua visita d'estudi. Durant la absència de Pericot, I. Ballester suggerix que siga M. Jornet l'encarregat de retirar fons i rendir comptes. D'altra banda, es reduïxen les consignacions i es produïxen canvis profunds en la Diputació. De l'entusiasme dels primers anys es passa al pessimisme. Els temes sempre presents en els escrits d'I. Ballester són la falta d'espai, de personal i de recursos, i l'actitud totalment voluntarista de l'equip de col·laboradors; el pressupost es reduïx a 500 pessetes en 1932 i es paralitza l'activitat de camp. De nou fa constar la seua situació de provisionalitat quan realitza una petició perquè s'acaben a la major brevetat possible les obres dels entresòls anomenats sales daurades del Palau de la Generalitat. A fi que «el museo esté en buenas condiciones de presentación, para evitar posibles críticas de los visitantes, especialmente de los extranjeros, y para que, instalado debidamente aquel, pueda apreciarse la labor realizada con los sacrificios que la diputación se impuso. Ello aparte de que la persona que desempeña esta Dirección está esperando hace tiempo la inauguración del Museo, para dejar aquella, por creer haber cumplido sobradamente con un deber de valencianía y de amor a la Diputación que le obligaban a determinados sacrificios. Por todas estas razones rogamos se insista en el acuerdo de terminar las obras referidas».

Al gener de 1933 la Comissió gestora de la Junta Central aprova les bases per a la reorganització del SIP: «1. Los trabajos de Prehistoria dependerán de una manera absoluta de la Ponencia que se convertirá ahora en Dirección. 2. El personal técnico y administrativo será nombrado por la corporación. 3. Los gastos serán satisfechos por la Diputación previo visto bueno del Director y aprobación de dicho organismo en sesión pública. Adicional. Memoria anual; aumentar a 10.000 pesetas la consignación de 500 del presupuesto de gastos para el ejercicio de 1933». Es pot pensar que s'insta I. Ballester a deixar la direcció en mans de L. Pericot. I, finalment, el 6 de febrer de 1933, es produïx la renúncia d'aquell al «cargo que vengo desempeñando desde hace cinco años, sin remuneración alguna, antes bien con perjuicio propio, solo con la buena voluntad de contribuir a la exaltación de la personalidad de esa Corporación a la que tanto cariño tenemos los que de ella hemos formado parte. Me considero suficientemente pagado de trabajos y sinsabores con que la creación del Servicio fuera a propuesta mía, con haber organizado sus diversas secciones, el Museo entre ellas que ha llegado a estimarse como uno de los mejores de España, y haber logrado que por ello sea la Diputación valenciana conocida bastante más allá de sus estrechos límites administrativos. He sido en ello auxiliado por competente personal que escogí he de decir que acertadamente, y que hoy hace de todo punto innecesaria mi presencia en el Servicio».

Isidro Ballester en el seu despatx. Cap a 1945. [J. Alcácer]

No obstant això, Ballester continua vinculat al Servei i les perspectives tornen a millorar amb l'inici de les excavacions en el Tossal de Sant Miquel de Lliria. Amb posterioritat, el 7 de gener de 1935, la Corporació el nomena Director Honorari del SIP perquè s'encarregue temporalment de la Direcció tècnica del Museu, cosa que acceptarà no sense aduir que les ocupacions li impedeixen d'exercir-la amb caràcter definitiu i, sobretot, atenent al fet que L. Pericot s'ha traslladat a Barcelona, encara que hi continua com a col·laborador, igual que M. Jornet, G. Viñes, E. Gómez Nadal i F. Ponsell; sent-ne agregats D. Fletcher, Ernesto Jiménez Navarro, Julián San Valero Aparisi i Manuel Vidal i López, i continuant com a reconstructor S. Espí. I així arribem a

l'inici de la guerra que repercutix de nou en la situació del personal del Servei, com es pot vore en sengles escrits remesos a la Diputació al setembre de 1936 per S. Espí i pel propi I. Ballester. El primer exposa que porta treballant des de 1929 com a reconstructor i que encara no ha sigut inclòs en la plantilla de personal de la Diputació; es veu afectat per l'acord de suspensió d'empleats, subalterns, administratius, etc., i protesta al no ser-li aplicable el referit acord, per cap desafecció al règim, sol·licitant la seua readmissió i la inclusió en la plantilla. Quant a I. Ballester, en representació de tots els que componen el Servei, exposa a la Diputació que «el personal del Servicio lo integran un director y un subdirector auxiliados por un grupo de personas con preparación adecuada para la investigación propia del Servicio, que trabajan de forma desinteresada, son los colaboradores y agregados, y que nunca han cobrado sueldos ni dietas. Los logros conseguidos lo han sido a favor de Valencia y su cultura». Té dubtes sobre si l'acord de suspensió de plantilla els afecta i fa constar que no es consideren sotmesos a cap motiu que justifique la destitució del personal. El SIP apareix constituït per I. Ballester, L. Pericot, i pels col·laboradors i agregats ja citats, a més de Francisco Porcar, Francisco Jordá i José Chocomeli; proposa F. Porcar com a col·laborador i sol·licita elevar a la categoria de col·laboradors als agregats. Demana es ratifiqui als actuals components, a excepció de G. Viñes «por circunstancias especiales». De nou, en 1937, proposa F. Porcar com a auxiliar tècnic del Servei, «sus fotos de materiales del museo y sus calcos y dibujos de los vasos de Liria dan fe de su labor». I també en 1938, i finalment és nomenat auxiliar tècnic del SIP, «con carácter de colaborador sin derecho a retribución ninguna, por no figurar este cargo en las plantillas de esta Corporación».

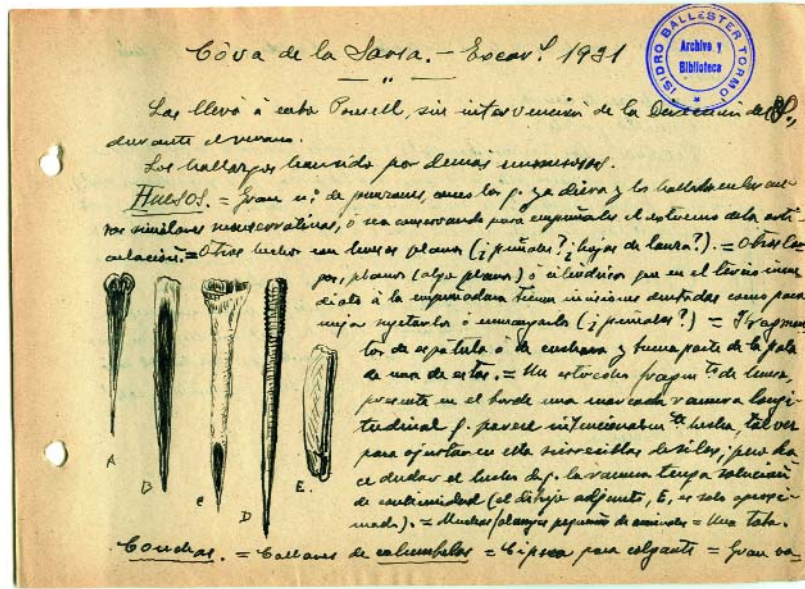
La inseguretad de la plantilla es deixa vore novament al febrer de 1937. S. Espí es dirigeix al President del Consell Provincial de Cultura i exposa que va ser nomenat jornalер eventual l'1 de maig de 1929 i que molts jornalers d'altres servicis han passat a plantilla, si bé la seua sol·licitud no ha sigut atesa. També I. Ballester manifesta que porta treballant des del principi com a Director del SIP, ajudat per col·laboradors i agregats, sense compensació pel treball: «Y como hoy, al carecer de ingresos profesionales, no me es posible continuar prestando mis servicios a la Corporación provincial sin remuneración suficiente...», sol·licita ser inclòs en plantilla, comparant la seua situació amb la del Servei d'Investigacions Arqueològiques de Barcelona. En una nota manuscrita comenta que el seu escrit i el de S. Espí no són entregats fins a juny, «se comieron esta solicitud». El tema no es resol fins acabada la guerra, ja que, encara en 1941, insistix en això. Finalment, el 29 de gener de 1942, la Comissió Gestora va acordar: «Confirmar en propiedad a don Isidro Ballester Tormo en su cargo de Director del Servicio de Investigación Prehistórica, nueva denominación adoptada en la

plantilla reorganizada según acuerdo de 15 de diciembre último y con el haber anual de 8000 pesetas». En el revers de l'ofici hi ha una diligència per a fer constar que el 5 de desembre de 1945 es va aprovar incrementar els havers dels funcionaris al servici actiu de la Corporació, a partir de l'1 de gener de 1946, percebent en conseqüència un sou de 12.000 pessetes. I el 29 de setembre de 1944 es produïx l'acord de la Comissió de Governació perquè continue prestant «sus meritísimos servicios por todo el tiempo necesario para adquirir derechos pasivos, siempre y cuando lo permitan sus facultades físicas»; al mateix temps que se li reconeixen a efectes passius tots els servicis prestats a la Corporació amb caràcter gratuït o retribuït des del 20 d'octubre de 1927. I es desestima l'última part de la proposta referent a l'augment dels seus havers.

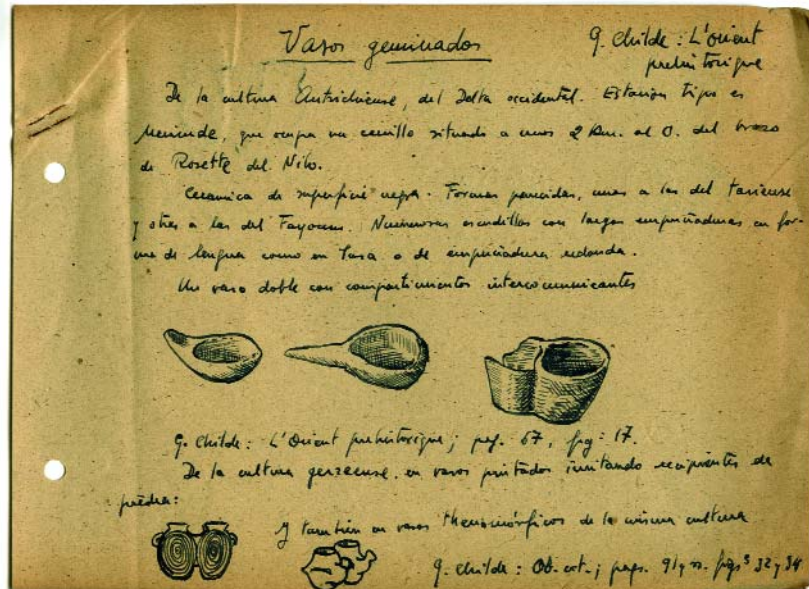
Però, seguint el curs dels fets ocorreguts durant els anys de guerra, hem de referir-nos, encara que breument, a la creació de l'Institut d'Estudis Valencians en 1937 i a la incorporació del Servei en ell. El conseller de Cultura, Francesc Bosch Morata, comunica a I. Ballester el seu nomenament com a President de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEV, el 25 de març. El propi F. Bosch sol·licita del Ministre d'Instrucció Pública ajuda per al Museu Provincial de Prehistòria de València, perquè es puguin comprar col·leccions particulars valencianes, per a acréixer els fons del Museu i evitar la dispersió o desaparició dels dits materials. Les col·leccions que es proposen adquirir són la de Camil Visedo Moltó de la Serreta d'Alcoi, la de Francisco Martínez i Martínez d'Eivissa, la del propi I. Ballester de Covalta, Casa del Monte i d'altres coves i despoblats, i la col·lecció d'Enrique Vilaplana i Juliá de les Llometes d'Alcoi, sol·licitant 60.000 pessetes per a això. Finalment, la subvenció concedida a través de l'IEV és de 30.000 pessetes i amb ella s'efectua l'adquisició de la col·lecció Martínez i Martínez, i de la col·lecció reunida per Ernesto Botella Candela, de materials del poblat de l'Edat del Bronze de Mola Alta de Serelles d'Alcoi.

I arribem a febrer de 1938, moment en què els bombardejos sobre la ciutat fan necessari el trasllat dels materials del museu als soterranis de la Generalitat, en l'anomenada Torre, per al que caldria construir un banc corregut i una lleixa més alta. I. Ballester insistix que «se atiende cuanto antes al vaciado del sótano de los materiales de combustión fácil y de lo que estorbe al plan propuesto y a amparar de las explosiones, mediante muros de ladrillo, las ventanas de los entre-suelos. Para ello el SIP, de sus propios medios, ayudaría con la pequeña cantidad de 1.500 pesetas, lamentando no poder hacerlo de suma mayor». Sembla que no va haver resposta a esta petició i, al gener de 1939, el President de la Junta Delegada de Confiscació, Protecció i Conservació del Tresor Artístic Nacional de València, en ofici dirigit al

Notes manuscrites d'Isidro Ballester sobre la Cova de la Sarsa (Bocairent).

Notes manuscrites d'Isidro Ballester sobre un llibre de V. Gordon Childe.

President del Consell Provincial, manifesta «la conveniencia de que procedamos a la recogida de los objetos guardados en el Museo de Prehistoria, los cuales serían conservados y custodiados en los depósitos que esta Junta tiene establecido en Valencia, esperando lo comunique al Director de dicho establecimiento para proceder seguidamente a lo acordado». La resposta d'I. Ballester és contundent: «El material que necessita preservarse y custodiarse es en su mayoría cerámica de

extremada fragilidad, que hace difícil y delicado su manejo dentro del Museo, por lo que ni deben ni pueden sacarse de él si no se quiere correr el riesgo de que vuelvan a transformarse de nuevo en un montón de cascos rotos. Y lo mismo para los hierros...»; el seu informe és rotundament contrari que del Museu es traga cap peça i afeg que fa temps que s'ha demanat habilitar el soterrani per a instal·lar-hi les peces amb el menor risc possible, avançant-se el Consell Provincial a la Junta.

Els fons van romandre en la Generalitat en la seua majoria, excepció feta dels materials paleontològics de Cova Negra i Cova del Parpalló que, al costat de col·leccions del Museu de Ciències Naturals de Madrid, es traslladen a altres dependències, com prova un escrit del Ministeri d'Educació Nacional, Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional, Zona de Llevant que diu: «En el Hospital de Sacerdotes Pobres del Milagro y juntamente con material del Museo de Ciencias Naturales de Madrid, hay material osteológico perteneciente a ese Servicio. Espero ponerme de acuerdo con V para hacerle entrega del mismo en el momento en que quiera disponer de él. Dios guarde a V muchos años. Valencia 9 de junio de 1939. Año de la Victoria. El Alférez Jefe del Servicio Luis Monreal y Tejada».

Era el final de la contesa. I. Ballester va ser admés al seu càrrec: «Tengo el gusto de poner en conocimiento de V que en virtud de la información obtenida de su conducta en relación con el Glorioso Movimiento Nacional y de conformidad con el informe del Sr. Juez Instructor, el Excmo. Sr. Gobernador Civil de la provincia, en funciones de Presidente de esta Diputación, ha tenido a bien admitirle en su cargo de Director del Servicio de Investigación Prehistórica provincial, sin imposición de sanción alguna y sin perjuicio de lo que la Corporación acuerde en su día. Lo que comunico a V para su conocimiento y satisfacción. Dios salve a España y guarde a V muchos años. Valencia 21 de julio de 1939. Año de la Victoria».

La continuïtat d'I. Ballester al front del SIP donava aparença de normalitat i en breu es reprenen els treballs d'excavació en el Tossal de Sant Miquel i en altres nous jaciments. Es distribuïx el «Tribuna Solt» número 5, amb peu d'impremta de 1937 i escrit en valencià, amb una nota aclaridora de Ballester, i el número 6, ja en castellà, com a *Trabajo Vario* (Martí i Villaverde, 1997). S'iniciava una nova etapa que, encara que significant la consolidació del Servei i del Museu de Prehistòria, i el creixement de les col·leccions i de la plantilla, va estar marcada per significatives absències i projectes truncats. L. Pericot estava a Barcelona, encara que mantindrà la seua vinculació a la institució; G. Viñes havia sigut assassinat en els primers mesos de la guerra; E.

Gómez Nadal s'exilia i el seu nom desapareix sobtadament de la llista de col·laboradors. Després d'anys difícils, al finalitzar la dècada dels quaranta, aquells alumnes de L. Pericot, com ara D. Fletcher, J. San Valero i F. Porcar, s'incorporaran a la responsabilitat de les nostres institucions científiques; es recuperarà a poc a poc l'entusiasme i sorgiran nous projectes i nous col·laboradors, com José Alcácer Grau i E. Pla, i en 1950 D. Fletcher assumirà la direcció del SIP. Sense entrar en detalls sobre esta nova etapa, sí que volem assenyalar l'existència d'importants llaços personals teixits al voltant d'I. Ballester i de L. Pericot, rodejats sempre per un excel·lent equip de col·laboradors que, al seu torn, van mantindre viu l'esperit investigador i l'ambient de treball del qual, després de huitanta anys, tots els que formem part de la institució ens sentim hereus.